

R. RIMANTIENĖ

ŠVENTOJI

**Narvos
kultūros
gyvenvietės**

Кларк Дж. Г. Д., 1953, с. 228—229). Etnografinėje medžiagoje toks pynimas išlikęs iki pastarojo meto. Juostoms vartojamos vytelės, šiaudai, o perpinama dažniausiai perskeltomis medžių, ypač pušų, šaknimis, susiuvama šaknies drūgaliu. Kartais supinama taip tankiai, kad nematyti juostų įvių (Bielenstein A., 1918, p. 364, pav. 356; LEB, 1964, pav. 11, 224).

Vytinis pynimas neolite taip pat buvo pažįstamas visoje Europoje. Danijoje rastas neolitinis puodas, buvęs įvyniotas į pintinį demblį iš beveik neapdirbtos karnos (Becker C. J., 1948, p. 11—13). Vytinis pynimas dažnai matyti atspaudęs įvairiose neolito ir ankstyvojo metalų laikotarpio puodų šukėse (Брюсов А. Я., 1951, рис. 6 : 2; Laul S., 1966, p. 96—101). Šiuose atspauduose kartais galima pastebėti gana didelius tarpus tarp apmatų eilių, kaip ir Šventosios pintinėlėje. Tokio paties tipo pintų daiktų rasta Šveicarijos sijinėse neolito gyvenvietėse (Götze A., 1927, p. 268—269; Vogt E., 1937, p. 19—20). Jau minėtame laidojimo urve Ispanijoje aptikta gerai išlikusių šitaip pintų pintiųjų (Serra Ràfols I. de C., 1925, pav. 169).

Vytinis pynimas etnografinėje medžiagoje irgi išliko iki pat mūsų dienų.

Audimui, mezgimui bei siuvimui vartojami suverpti ir susukti pluoštai. Pluoštai būdavo verpiami, pritvirtinus juos prie varpstės ir sukant ant varpstelio. 2B gyvenvietėje rastas dirbinys (pav. 37 : 10), kurį galima būtų laikyti tik varpste. Tai plokščia, į irklą panaši lentelė trumpu koteliu. Visas dirbinys 48 cm ilgio ir 10,5 cm pločio. Kotelis išlikęs sveikas, tad aiškiai matyti visas ilgis. Kaklelio įsmaugimas rodo, kad sunkesniai darbui ši lentelė negalėjo būti vartota, nes iškarpa ją labai susilpnina. Kuodelis prie tokios varpstės turėjo būti pririšamas.

Varpstė retas, tačiau ne vienintelis radinys akmens amžiaus gyvenvietėse. Neolito gyvenvietėje prie Modlonos upės irgi aptikta medinė varpstė trumpu koteliu, tik su dviem skylutėmis netoli kotelio (Брюсов А. Я., 1951, с. 24, рис. 7 : 4). Ir etnografinėje medžiagoje turime varpsčių su skylute, prie kurių kuodelis (linų) smeigiamas, ir be skylutės, prie kurių kuodelis (vilnos) pririšamas. Iš etnografinės medžiagos žinomas seniausias verpimo įrankis — ilga lazda, prie kurios būdavo pririšamas kuodelis, o lazdos kotas užsikišamas už juostos. Viršūnėje būna trumpa (apie 30 cm ilgio ir 9 cm pločio) lentelė pluoštui prišti. Troboje verpiant, kartais tokią lazda įsprausdavo į sąsparą, tačiau dažniausiai į ją įsprausdavo trumpąsias varpsteles (Bielenstein A., 1918, p. 380). Greičiausiai ir akmens amžiaus varpstės būdavo įspraudžiamos į kokį stovėlį.

Kaip atrodė varpstukas, tikrų duomenų neturim. Kai kurios lazdelės nusmailintais ga-

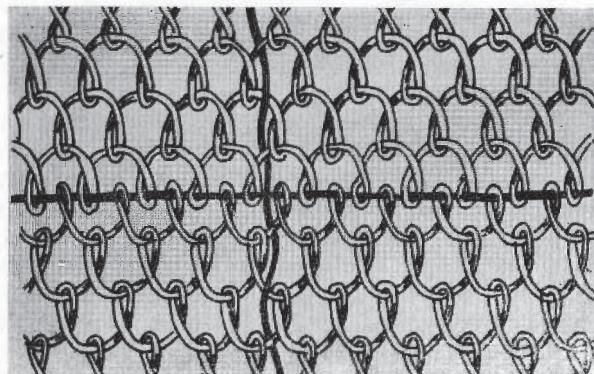
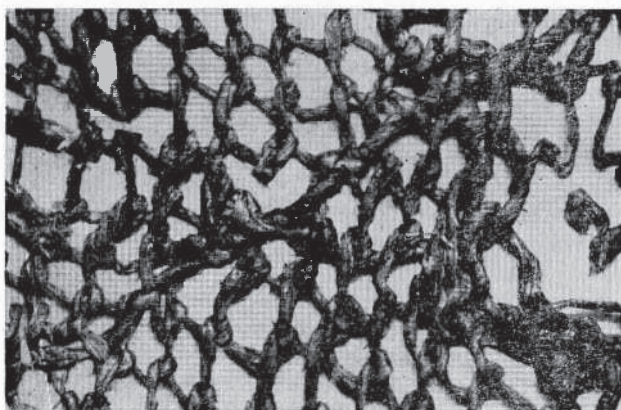
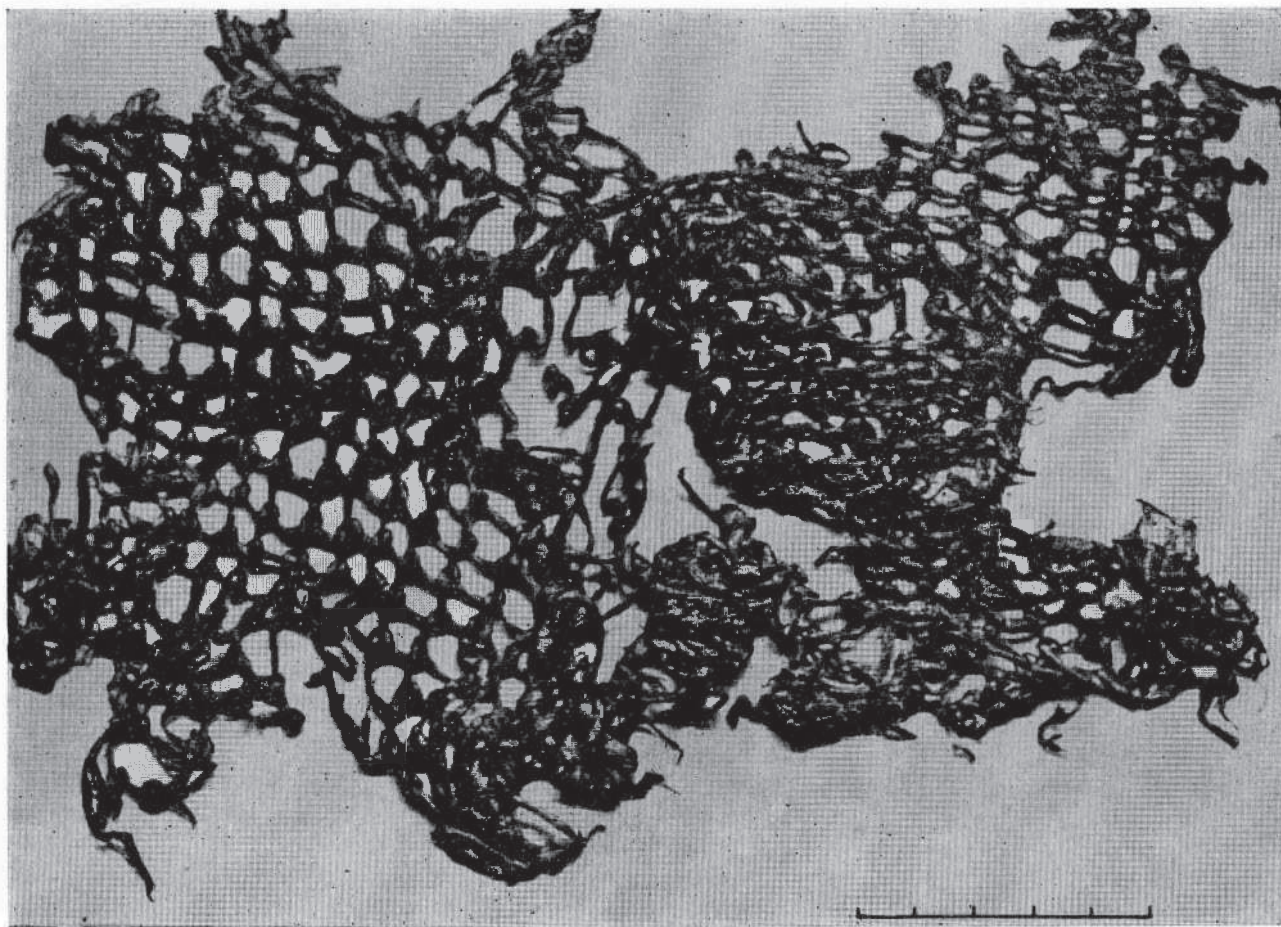
lais, jei tai ne strėlių koteliai, galėjo būti varpstukų šeivos (pav. 37 : 7). Ant tokios lazdelės, jeigu buoželė nebūdavo išdrožiama iš vieno medžio gabalo, turėdavo būti užmaunamas smagratis. Smagračiai — visų kraštų geležies amžiaus paminkluose labai dažnas radinys — akmens amžiuje buvo retenybė, pasitaikydavo nebent vėlyvajame neolite, kai juos darydavo iš puodų šukių. Labai retai aptinkamas akmeninis smagratis. Jis žinomas iš Sigiro durpyno gyvenvietės prie Uralo (Дмитриев П. А., 1951, 6, с. 48). Iš etnografinės medžiagos sprendžiama, kad sunkiais varpstukais verpdavo apmatų siūlus, o lengvais — ataudų (Kimakowicz-Vinnicki M., 1911, p. 14). Varpstukų smagračiai būna nuimami, nes vartojami tik darbo pradžioje, toliau pasunkėjusi šeiva pati pradeda traukti siūlą.

Yra du verpimo varpstuku būdai. Pirmas — greitis verpimas, kai varpstė laikoma po kaire pažastimi, stovint, o siūlą susuka (ne suvynioja) krisdamas varpstukas. Ir antras būdas — lėtasis, kai verpiama atsisėdus ir žemai nuleista ranka sukamas varpstukas. Abu būdai atsiradę greičiausiai nepriklausomai vienas nuo kito, tačiau manoma, kad senasis gali būti pirmasis (La Baume W., 1929, p. 2—4). Mūsų varpstė suponuotų antrąjį būdą.

Siūlai austi vartojami tiesiog nuo varpstuko-šeivos arba suvejami iš dviejų pluoštų. Sukamos ypač tinklams megzti skirtos virvelės ir siūlai. Šventosios radiniuose galima pastebėti dvejetainį sukimą — ir į kairę, ir į dešinę. Ar toks dvejetainis sukimas turėjo kokį tikslą, sunku spręsti; gal vieni siūlai skirti apmatams, kiti — ataudams, o galbūt tai tik atsitiktinumas. Sukimas ir į vieną, ir į antrą pusę žinotas visoje Europoje (Сидоров А. С., 1930; Vogt E., 1937, p. 49).

Virvutėms bei siūlams vynioti vejant galėjo būti vartotas ne vienas Šventosios gyvenvietėse rastas dvišakutis (pav. 47 : 6, 8).

Turbūt pagrindinė verpalų paskirtis buvo tinklų mezgimas. Kaip jau minėta, Šventosioje rasti šeši tinklų gabalai ir vienas primegztas prie bučiaus lankelio. Jie numegzti iš dviejų pluoštų suvytų virvelių, surišant iki dabar vartojamais žvejų mazgais. Tik vienas iš tų tinklų numegztas be mazgų (pav. 59), be to, vienintelis iš nesuktos virvelės. Mezgant jį, pirmiausia buvo ištiesta kiek storesnė virvelė (matyt, buvusi ištempta), o nuo jos sukamos paprasčiausios kilpos pirma į vieną ištiestos virvelės pusę, paskui — į kitą. Tinklas buvo ir šiek tiek sustiprintas per vidurį einančia virvele (antra įverta skersai). Jis gana tankus, akutės tikslai apie 1 cm skersmens. Tinklas be mazgų — labai retas radinys ir kitose neolito gyvenvietėse. Pvz., Šveicarijos ežeruose, kur aptikta nemaža tinklų gabalų, minimas vos vienas toks paslankus tinklas, visa kuo panašus į mūsų, tik numegztas

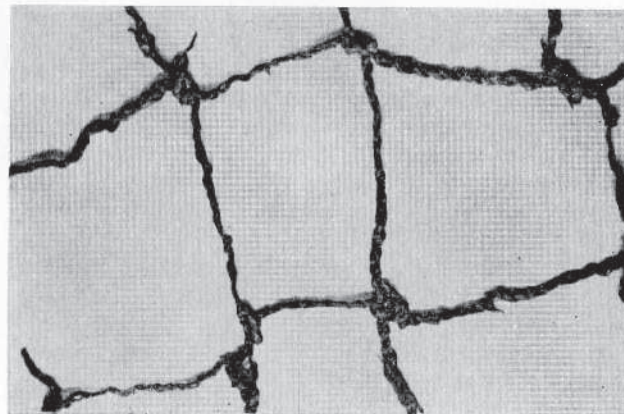
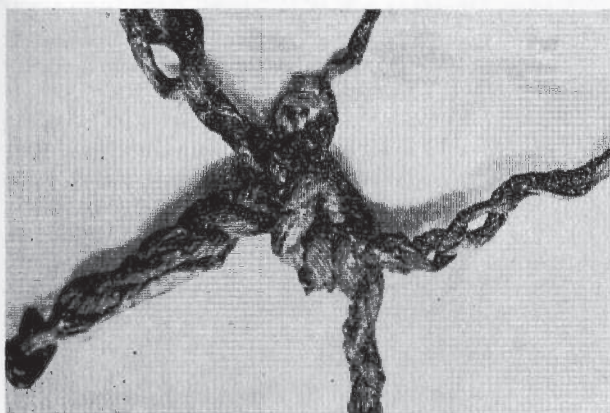
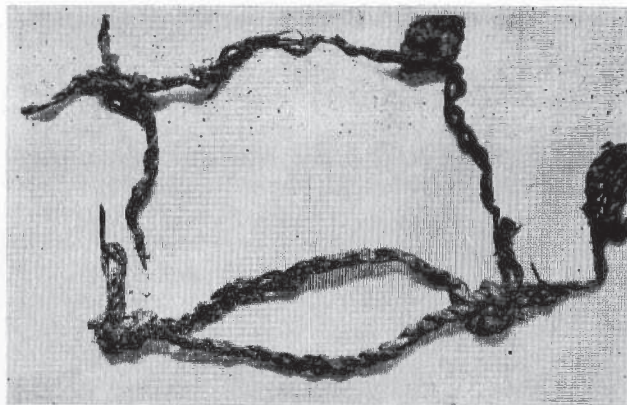
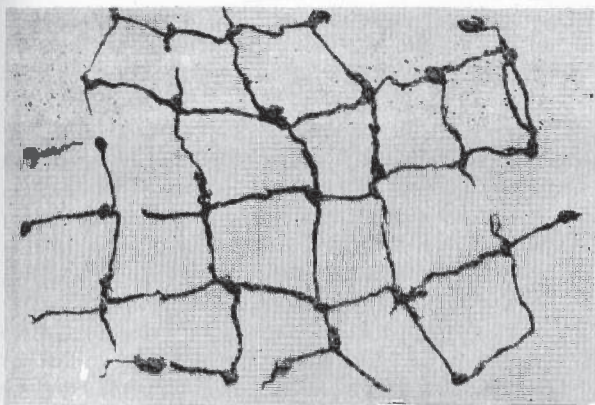

59 pav. 2B gyv. nerištas tinklas, jo fragmentas ir pynimo schema. IEM

iš lininių siūlų (Vogt E., 1937, p. 33—35, pav. 55). Kiek sudėtingesnis tinklas be mazgų žinomas iš Danijos Ordrupo (Ordrup) durpyno neolitinio sluoksnio (Müller S., 1897, p. 70; Mathiassen Th., 1934, pav. 24).

Kiti Šventosios tinklai sumegzti nepaslankiu žvejų mazgu (pav. 60), kaip ir visi Šiaurės Europoje rastieji. Tuo tarpu Pietų Europos žvejų tinklai būdavo daromi ne tik iš kitokios medžia-

gos — lino, bet ir sumezgami paprastu paslankiu mazgu (Reinert H., 1926, pav. 39:13, 14; Vogt E., 1937, p. 35—37). Žvejų mazgas, matyt, labai senas Šiaurės Europos gyventojų išradimas, nes taip sumegztas ir seniausias — ankstyvojo mezolito — tinklo mazgas iš Korpilahčio (Pälsi S., 1920 b, pav. 7). Taip pat sumegzti ir Viso (iš Komių ATSR) durpyno gyvenvietės tinklo mazgai (Буров Г. М., 1968, пуч. 6 : 6).

60 pav. 2B gyv. tinklo fragmentas ir jo detalės. IEM

Iš išlikusių Šventosios tinklų pakraščių galima spręsti, kad tinklai buvo mezgami dvejopai, matyt, priklausomai nuo paskirties. Žinotas mezgimas iš kampo. Mezgant tuo būdu, pakraščiuose susidaro dvigubos kilpos, kaip matyti išlikusiame stambių akių tinkle (pav. 60 : 2); per jas perveriama stora pakraščio virvė. Mezgant bučių, akys, atrodo, buvo tiesiog užmetamos ant lankelio ir mezgama aplinkui; gali būti, kad lankelis būdavo suriečiamas ir vėliau, jau primezgus tinklą.

Tinklų akys labai įvairaus pločio — nuo 2 iki 12 cm. Suplyšę jie būdavo taisomi, įmezgant naujas akis ar sumezgant sutrūkusias virvutes. Taip susidarydavo ir kreivų, netaisyklingų akių (pav. 60 : 1—4). Tinklui mezgti reikia įvairių įrankių. Etnografinėje medžiagoje jie išliko iki mūsų dienų — tai mezgimo šakės, lentelė akių dydžiui nustatyti, megztuvė ir pasvarėlis (Bielenstein A., 1918, p. 646—648; Manninen J., 1931, p. 220—223; LEB, 1964, p. 110).

Tinklo šakės — tai pastatomas arba prisėdamas medžio dvišakis. Akmens amžiuje tokie dvišakiai būdavo smeigiami į žemę. Tam tikslui galėjo būti vartota nemaža dvišakių dailiai nukopotais galais ir pasmailinta apačia, rastų įvairiose Šventosios gyvenvietėse (pav. 47 : 1). Prie

dvišakio būdavo pririšamas pradėtas mezgti tinklas, o gabalą numezgus, užkeliamas toliau ant šakės. Viso durpyne aptiktos net specialios šakės (Быров Г. М., 1966, с. 161, рис. 4 : 3). Tinklams mezgti ir vienodam akių dydžiui išlaikyti būdavo vartojamos tam tikros lentelės ar lazdelės. Toks būdingas įrankis rastas 1B gyvenvietėje (pav. 46 : 7). Tai pusapvalio pjūvio 2 cm storio lazdelė smailėjančiais galais (vienas nulūžęs). Išlikusi dalis 27,2 cm ilgio. Tačiau gali būti, kad ir ne viena kita nusmailinta lazdelė ar lentelė (pav. 46 : 5, 8) vartota tinklams mezgti arba kaip audimo peiliukas.

Turėjo būti ir megztuvė — lentelė siūlams apvyti mezgant. Šventosios gyvenvietėse jos nepavyko rasti. Tačiau Sarnatėje aptiktas kaulinis panašus į megztuvę įrankis (Ванкина Л. В., 1970, с. 97, табл. XXV : 3). Kiek kitokia, sudėtingesnė medinė lentelė, rasta Gorbunovo durpyne, taip pat, manoma, greičiausiai vartota tinklams mezgti (Раушенбах В. М., 1956, с. 24, рис. 8 : 5). Panašią turėjo vartoti ir Šventosios gyventojai.

Vienintelė audėklų skiautėlė, išlikusi 2B gyvenvietėje, buvo tik 6 cm ilgio ir 2,5 cm pločio, nuplyšusiais pakraščiais (pav. 61). Ji išauta iš labai plonų liepos karnos siūlų. Audimas,